

УДК 364.41-054.3

Голубенко Тетяна Олександрівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра теорії та технології соціальної роботи,
факультет соціально-психологічних наук та управління
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
м.Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті обґрунтовано актуальність вивчення нормативно-правового забезпечення людей похилого віку. Розкрито особливості соціального обслуговування та соціального захисту зазначеної категорії населення в Україні. Висвітлені нормативно-правові аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку. Розглянуто різні точки зору на зазначену проблему. Здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку в Україні на теоретичному та законодавчому рівні закріплене, хоча у нормативно-законодавчих актах не введено терміну «соціальний патронаж людей похилого віку» і не закріплено механізми його реалізації.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, соціальна робота, соціальне обслуговування, люди похилого віку, соціально-правовий захист.

Вступ. Однією зі складних проблем, які потребують невідкладного вирішення в процесі розбудови демократичної і правової державності України, є забезпечення соціальних гарантій громадянам похилого віку та створення умов для покращення життя даної категорії населення. На шляху термінового вирішення цього завдання стоять різні за складністю і масштабом перешкоди. Одна із них – реалізація правових положень, зафіксовано у Конституції України та в законодавчих і нормативно-правових актах з питань здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку відповідно до потреб часу.

Право на соціальний захист є центральним соціальним конституційним правом. За Конституцією України – це право включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Враховуючи всі економічні, політичні та демографічні фактори, сьогодні дуже важливо, щоб суспільство сприяло зробити життя людини похилого віку гідним, насиченим діяльністю і радістю, позбавити її від почуття самотності, відчуженості, заповнити дефіцит спілкування і, зрозуміло, забезпечити задоволення її потреб у соціальному і медичному обслуговуванні. Беручи до уваги всі проведені зміни в галузі соціального забезпечення, які зважаючи на те, що ці зміни далеко не завершені, без фундаментального наукового обґрунтування таких понять, як інститут органів соціального забезпечення, визначення їх структури та підпорядкування, а також визначення обсягів їх компенсації неможливо знайти наукові обґрунтовані критерії перевірки доцільності вже реалізованих змін по подальшому вдосконаленню соціального захисту населення, зокрема осіб похилого віку, нормативних актів, які присвячені соціальній політиці нашої держави, а також розробити нові обґрунтовані пропозиції, направлені на вдосконалення як самих нормативних актів, які регулюють діяльність органів соціального захисту населення, так і всієї системи державних заходів щодо соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні досить багато літературних публікацій, в яких висвітлюються проблеми нормативно-правового забезпечення населення в Україні. Так, дослідження, © Голубенко Т.О.

аналіз, узагальнення зарубіжного досвіду соціальної роботи (Є.Кірсанова), висвітлення вітчизняного досвіду роботи з обслуговування людей похилого віку (Т.Сологубова), створено ряд підручників і навчальних посібників, які висвітлюють теоретико-методологічні основи технологій соціальної роботи (І.Зайнишев, М.Лукашевич, Ю.Романенко та ін.), аналізуються технології соціальної роботи, що використовуються сьогодні (Є.Холостова, П.Павленок, В.Остроухов, В.Худовердян, Т.Шеляг та ін.). Науковим дослідженням з питань патронажу і вдосконалення практичної діяльності держави щодо нормативно-правового забезпечення в цьому напрямку присвятили свої розробки багато науковців, зокрема: Н.Болотіна, О.Вакулєнко, О.Карпенко, І.Ковчина, І.Мигович, Т.Семігіна, І.Сирота, Т.Шаповалова та ін.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та визначити проблеми системи соціального захисту населення із питань забезпечення життєдіяльності людей похилого віку. **Завдання** дослідження: розглянути соціально-правові засади розвитку механізму нормативно-правового забезпечення людей похилого віку; розкрити поняття та складові системи органів соціального захисту населення по забезпеченню людей похилого віку; визначити недоліки в системі соціального захисту людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених з проблеми здійснення патронажу і патронажної роботи загалом, яка досліджується вперше, як один із напрямів соціальної роботи, все ж таки існує потреба у її подальшому вивченні. Це зумовлено недостатнім рівнем розробки теоретичних підходів до визначення сутності патронажної роботи, наявністю дискусійних питань, які пов'язані з побудовою логіко-структурної схеми дій, механізму та нормативно-правового забезпечення проведення патронажної роботи з людьми похилого віку.

На сучасному етапі дуже широко висвітлюється проблема соціального обслуговування та соціального захисту населення в Україні, а особливо забезпечення гідних умов існування людям похилого віку. Вирішенню зазначеної проблеми, яка є досить болючим питанням для країни, привертає увагу різних вчених – педагогів, психологів, соціологів, економістів, політиків.

Згідно Закону України «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19.06.2003 р.) *соціальне обслуговуван-*

ня – це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності.

З приводу питання соціального захисту населення і забезпечення життєдіяльності людей похилого віку І.Сирота зазначає, що одним із важливих факторів, під впливом яких значною мірою зростає необхідність соціального захисту, його роль і значення в житті людей, є різке зниження рівня забезпеченості економічно залежної частини населення, зокрема людей похилого віку. Втрата основного і єдиного джерела засобу існування, яким є заробітна плата, ставить людину у важке матеріальне становище [1].

В Україні поняття «соціальний захист» почало широко вживатися лише на етапі переходу до ринкової відносин, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був притаманний українському суспільству. Так, у ст.46 Конституції України (від 28.06.1996 р.) зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також: у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також: бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [2].

На сьогодні, чимало вчених пропонують підходи щодо визначення терміна «соціальний захист». Так, у термінологічно-понятійному словнику за редакцією М.Головатого подано два підходи до визначення соціального захисту як:

1) системи принципів, методів, законодавче встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. Соціальний захист гарантує допомогу на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати будь-який громадянин упродовж життя: хвороба, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін. Окрім того, соціальний захист охоплює соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку), сукупність дій, спрямованих на надання допомоги під час життєвих криз (у цьому значенні також вживають термін «соціальне забезпечення»);

2) певні види колективного забезпечення, мета яких – підтримання добробуту людей, а також безпосередня допомога особам, які потрапили у складні життєві ситуації та запровадження превентивних механізмів, спрямованих на запобігання виникненню таких ситуацій. Зазначимо, що згідно Закону України «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19.06.2003 р.) складні життєві обставини визначаються як обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті [3].

До речі, цілком виправдано, що термін «соціальний захист» І.Сирота відносить до функцій держави і означає комплекс заходів матеріальної підтримки непрацездатних, найменш захищених громадян [1, с.10].

Право на соціальне забезпечення і соціальний

захист людина має за умови появи обставин, які визначені законодавчо. Це стосується основних із них: безробіття, хвороба, інвалідність, вдовство, старість, материнство, дитинство [4, с.340]. Із прийняттям у 1996 р. Конституції України, яка визначила Україну як соціальну державу [2], фактично розпочався процес становлення національної системи соціального захисту та соціального забезпечення громадян.

Цей етап відзначився ухваленням низки актів, які відображають різні концепції та підходи для визначення найбільш актуальних питань державної політики у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Відповідно до загальних конституційних засад, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи, їх гарантії визначають спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Разом з тим питання про те, чи забезпечують окремі форми соціального захисту, зокрема, пільги та компенсаційні виплати, зміст прав та свобод людини, залишається наразі дискусійним, оскільки в ряді випадків вони не виступають гарантією забезпечення достатнього життєвого рівня і не є засобом підтримки в складних життєвих ситуаціях та не підтверджують визнання певних заслуг перед державою. Інколи вони просто надають привілейоване становище певним категоріям громадян, тим самим ставлячи інших осіб з ними в нерівне становище [5].

Конкретизуючи конституційні механізми забезпечення соціальних та економічних прав громадян, можна зробити висновок, що існуюча система пільг і соціальних гарантій, перш за все, орієнтована на підвищення соціального захисту окремих соціальних груп, а не на надання мінімального необхідного забезпечення найбільш соціально незахищеним верствам населення, а саме людям похилого віку [2].

Аналіз конкретних документів і актів дозволяє стверджувати, що становлення і розвиток українського законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення людей похилого віку умовно можна розділити на декілька хронологічних періодів, кожному з яких притаманні особливі характеристики й тенденції. Ці періоди відрізняються використанням різних підходів до системи соціального захисту та соціального забезпечення. Але, зауважимо, що, розглядаючи законодавчо-нормативні документи в рамках нашого дослідження, було виявлено відсутність в них поняття «патронаж» стосовно людей похилого віку, хоча для інших вразливих верств населення цей термін зафіксований. Зокрема, у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (№ 878-VI від 15.01.2009 р.), Законі України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (№380-IV від 20.02.2003 р.).

Прийняття Закону України «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19.06.2003 р.) сприяло процесу вдосконалення діючої системи соціального захисту та соціального обслуговування громадян і стало передумовою для здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку. У рамках нашого дослідження пропонується визначення поняття «патронаж» прийняти на законодавчому рівні стосовно даної категорії населення. Варто повернути увагу до того, що сьогодні в Україні створено систему законодавства, орієнтовану на нормативно-правове забезпечення людей похилого віку і спрямовану на підтримку громадян похилого віку, повернення їх до самостійного і повноцінного життя завдяки актуалізації патронаж-

ної роботи.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що здійснення патронажної роботи з людьми похилого віку в Україні на теоретичному та законодавчому рівні закріплена, хоча ще і не досить переконливо, оскільки у нормативно-законодавчих актах не введено терміну «соціальний патронаж людей похилого віку» і не закріплено механізми його реалізації. Але не можна не помітити, що останнім часом в Україні визначено напрями реформування системи соціальних послуг і передбачається створення широкої мережі служб та закладів, які мають можливість надавати якісні послуги, залучення до

надання соціальних послуг недержавних організацій, наближення соціальних послуг до клієнтів, децентралізація процесів управління, фінансування, реорганізація наявних інституційних установ та створення альтернативних послуг, розширення можливостей щодо вибору послуг та участі у цьому процесі, підвищення результативності надання соціальних послуг шляхом впровадження технологій покращення якості таких послуг. На нашу думку, у подальшому це є досить широким блоком, який може сприяти становленню та розвитку патронажної роботи з людьми похилого віку і вирішенню даного питання на законодавчому рівні.

Список використаної літератури

1. Сирота И.М. Право социального обеспечения в Украине / И.М. Сирота. – Х.: Одиссей, 2004. – 384 с.
2. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 48 с.
3. Головатий М.Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійн. слов. / М.Ф. Головатий, М.Б. Панасик. – К.: МАУП, 2005. – 560 с.
4. Голубенко Т.О. Правові засади соціального захисту людей похилого віку / Т.О. Голубенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 13. – С. 23-34.
5. Сташків Б.І. Міжнародно-правові акти як джерела права соціального забезпечення / Б.І. Сташків // Держава і право. – 2003. – Вип. 23. – С. 337-344
6. Рішення Конституційного Суду України (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій) № 20-рп/2004 р. від 01.12.2004 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 52. – С. 138.

Голубенко Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра теории и технологии социальной работы
факультет социально-психологических наук и управления
Национальный педагогический университет имени Н.Драгоманова
г.Киев, Украина

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА УКРАИНЫ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПАТРОНАЖНОЙ РАБОТЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В статье обоснована актуальность изучения нормативно-правового обеспечения пожилых людей. Раскрыты особенности социального обслуживания и социальной защиты указанной категории населения в Украине. Освещены нормативно-правовые аспекты социальной работы с пожилыми людьми. Рассмотрены различные точки зрения на указанную проблему. Осуществление патронажной работы с пожилыми людьми в Украине теоретически и законодательно на уровне закреплено, хотя в нормативно-законодательных актах не введено термина «социальный патронаж пожилых людей» и не закреплено механизмы его реализации.

Ключевые слова: нормативно-правовое обеспечение, социальная работа, социальное обслуживание, люди пожилого возраста, социально-правовая защита.

Golubenko Tetyana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Social and Psychological Sciences and Management
National Pedagogical University named after M.Dragomanov, Kyiv, Ukraine

REGULATORY FRAMEWORK OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF ELDERLY PATIENTS IN UKRAINE AS A PRECONDITION OF PATRONAGE WORK IMPLEMENTATION: THEORETICAL ASPECTS

In this article the relevance of research of legal support social and legal protection of the elderly of Ukraine for patronage work has been stated. The problems of social protection system of life support of elderly people in Ukraine have been identified. The direction of reforming social services for the elderly has been identified as the creation of a wide network of services and institutions that are able to provide quality services and the involvement of social services with a view to customers decentralization process management, financing, restructuring existing institutional establishments and the creation of alternative services, increased opportunities for choice of services and participation in the process, increasing the efficiency of social services through the introduction of technology to improve the quality of services.

Key words: regulatory support, social work, social services, elderly, social-legal protection.